

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ԳԱՐԻԿ ՔԵՆՅԱՆ

Մտոր պատերազմի ժամանակաշրջանից հետո հավաքական անվտանգությանը վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերում տեղի ունեցան էական փոփոխություններ: Խաղաղության և միջազգային անվտանգության ապահովման խնդիրը նոր բովանդակություն ստացավ: 1992 թ. հունվարի 31-ին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի անդամ պետությունների և կառավարությունների ղեկավարները եկան միասնական եզրահանգման, որ առաջին անգամ լավ հնարավորություն է ստեղծվել՝ հասնելու համընդհանուր միջազգային խաղաղության ու անվտանգության¹: Միաժամանակ նրանք խոստովանեցին, որ միջազգային հարաբերություններում տեղի ունեցող փոփոխությունները հղի են գլոբալ անվտանգության և կայունության դեմ ուղղված նոր մարտահրավերներով: Երկբևեռ աշխարհակարգի վերացումից և գաղափարական դիմակայության ավարտից հետո ի հայտ եկան մի շարք սուր խնդիրներ: Աճեց տեղային հակամարտությունների քանակը արդեն ոչ միայն պետությունների միջև, այլև նրանց ներսում: Թշնամության հին օջախներին ավելացան նոր, էլ ավելի վտանգավորները, որոնք ծնվեցին էթնիկական, կլանային, կրոնական անհանդուրժողականությունից և ագրեսիվ նացիոնալիզմից: Բացի այս, սրությամբ դրվեցին միջազգային ահաբեկչության, թմրանյութերի վաճառքի և զանգվածային ոչնչացման զենքերի տարածման խնդիրները, որոնք խորանում են նաև միջազգային ահաբեկչության վտանգի ավելացման և գլոբալացման հետևանքով: Հետսառըպատերազմյան ժամանակաշրջանում լայնածավալ պատերազմների բացակայությունը ինքնին չի վերացնում միջազգային անվտանգության ու խաղաղության դեմ ուղղված մարտահրավերները, որովհետև դրանք արդեն ծնվում են ոչ այնքան ռազմական, որքան հումանիտար, տնտեսական, սոցիալական և էկոլոգիա-

---

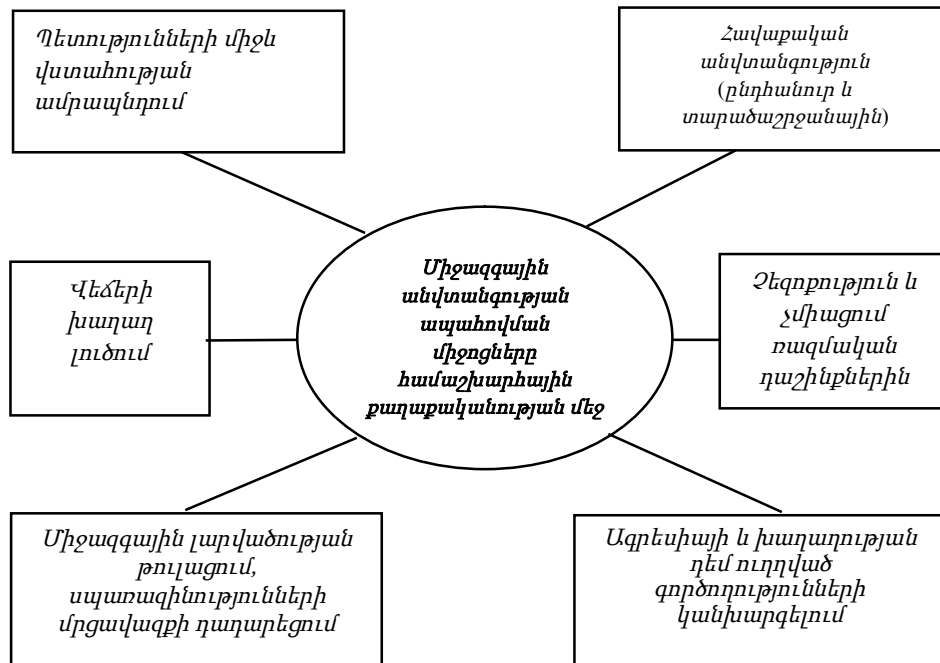
¹ St' u «Заседание Совета безопасности ООН на уровне глав государств и правительств: заявление Председателя». Нью-Йорк, 31 января 1992 г. // <http://www.un.org/ru/documents/resguide/scsess.shtml>

կան բնագավառներում առկա անկայունությունից: Որպես օրինակ կարելի է նշել Հյուսիսի և Հարավի՝ տնտեսապես զարգացած և հետամնաց երկրների միջև եղած անդունդի խորացումը, որը հանգեցնում է Ասիայի և Աֆրիկայի ընդարձակ տարածաշրջաններում կոնֆլիկտայնության աճին՝ հաճախ վերածվելով տեղային պատերազմների: Հատկանշական է, որ սառը պատերազմի ավարտից տարիներ անց միջազգային անվտանգությունը չամրապնդվեց, այլ դարձավ առավել փխրուն: Ինչպես նշված է ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի 1998 թ. ամենամյա հաշվետվության մեջ, անորոշությունն ու անկանխատեսելիությունը միջազգային հարաբերությունների մի քանի բնագավառներում մնում են միջազգային անվտանգության հիմնական սպառնալիքը²: Մի կողմից որոշ պետություններ, որոնք ունակ չեն սեփական երկրի բնակչության կառավարումն ու հուսալի պաշտպանությունը ապահովելու, գործը հասցրին արյունալի հակամարտությունների՝ այդ կերպ խափանելով աշխարհի տարբեր հատվածների անվտանգությունը: Մյուս կողմից վտանգավոր ռազմական տեխնոլոգիաների և զանգվածային ոչնչացման զենքի տարածումը իր հերթին ստեղծում է պոտենցիալ մեծ վտանգ գլոբալ անվտանգության համար: Օրինակ՝ Պակիստանի և Հնդկաստանի միջուկային փորձարկումները 1998 թ. մայիսին, որոնք լրջորեն վտանգեցին միջազգային անվտանգությունը և միջուկային զենք չտարածելու ռեժիմը: Սա առավել ահագնացող վտանգ էր, որովհետև անկախության ձեռքբերումից հետո Պակիստանը և Հնդկաստանը արդեն հասցրել էին երեք անգամ պատերազմել: Ուսումնասիրողների մեծ մասը գլոբալ անվտանգության առաջնային մարտահրավեր է համարում միջուկային զենք ունեցող պետությունների միջև հակամարտությունները: Ինչպես տեսնում ենք, նոր աշխարհաքաղաքական իրադրությունը և միջուկային զենքի միջազգային իրավական վերահսկմանն ու հավաքական անվտանգության մեխանիզմների կատարելագործմանն հրամայականները միջազգային հանրության առջև խնդիր են դնում միասնական մոտեցումներ մշակել՝ հենվելով նախորդ տասնամյակների փորձի վրա: Իսկ դա կրկին օրակարգային է դարձնում հավաքական անվտանգության լրացուցիչ համակարգեր ստեղծելու անհրաժեշտությունը:

Անվտանգության և խաղաղության ապահովումը համաշխարհային քաղաքականության արդի գործընթացներում դիտվում է որպես միջազգային-իրավական միջոցների կարգավորված ամբողջություն: Այն նախատեսված է միջազգային վեճերի լուծման, հավաքական անվտանգության համակարգերի ձևավորման, ագրեսիայի և պատերազմ-

² Տե՛ս «Справочник по документации Организации Объединенных Наций» // <http://www.un.org/ru/documents/resguide/scsess.shtml>

ների կանխարգելման, պատերազմների նյութական հենքի և տարածման ոլորտի կրճատման, զինված ուժերի ու զինատեսակների սահմանափակման, պետությունների ռազմական գործունեության միջազգային վերահսկման և ռազմական ոլորտում փոխադարձ վստահության ամրապնդման համար: Միջազգային անվտանգության համակարգն ընդգրկում է մի ամբողջ շարք բաղադրիչներ, որոնք պետք է ապահովեն միջազգային հարաբերությունների կայուն և անվտանգ զարգացումները: Այդ բաղադրիչներից առաջնային են խաղաղությանը սպառնացող միջազգային վեճերի կանխարգելիչ դիվանագիտությունը և միջազգային լայն համագործակցության կոլեկտիվ միջոցառումները: Համընդհանուր անվտանգություն ապահովելու համար միջազգային իրավունքն իր հերթին ներառում է նաև բազմաթիվ միջոցներ, որոնք կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ.

Միջազգային անվտանգության ապահովման միջոցների մեջ ակնհայտ է հավաքական անվտանգության առաջնայնությունը: Արդի քաղաքագիտական գրականության մեջ հավաքական անվտանգության համակարգը դիտվում է որպես կոնկրետ աշխարհագրական տարածքում կամ ամբողջ աշխարհում ազդեցիկ և խաղաղության սպառնալիքներին դիմագրավելու և պետությունների համատեղ գործողությունների համակարգ: Ներկայիս համակարգերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ, եղած տարբերությունների հետ մեկտեղ, նրանք ու-

նեն հիմնարար նմանություններ: Ցանկացած համակարգ հենվում է հավաքական անվտանգության միջպետական պայմանագրի վրա, որի մասնակիցները, կոնկրետ պարտավորություններին զուգահեռ, մեծ մասամբ ճանաչում են երեք հիմնական դրույթներ՝ վեճերի կարգավորում խաղաղ ճանապարհով, ուժի և ուժի սպառնալիքի չկիրառում, միջազգային հարաբերությունների առողջացման և խաղաղության դեմ ուղղված մարտահրավերների կանխման համագործակցություն: Միջազգային քաղաքականության զարգացումները ապացուցում են միջազգային հարաբերությունների պրակտիկայում հավաքական անվտանգության սկզբունքների աստիճանական և անվերադարձ ներդրման կարևորությունը: Այն, իհարկե, ընթացքում նաև կատարելագործվել է՝ ելնելով կիրառման արդյունքներից և փորձից: Անդրադառնալով խաղաղ կարգավորման և անվտանգության նոր մոդելի ձևավորման հիմնախնդիրներին՝ Լ. Իվանաշչենկոն կարևորում է հավաքական անվտանգության սկզբունքների մշակման առաջնահերթությունը³:

Հավաքական անվտանգության գաղափարն ունեցել է իր շարժընթացը: Այս հարցի ուսումնասիրողները առանձնացնում են **«հավաքական անվտանգություն»** հասկացության փոփոխության և էվոլյուցիայի մի քանի փուլեր: Գործընթացն սկսվում է 19-րդ դարի վերջերից, հասնելով մինչև մեր օրերը: Սկզբում միջազգային բախումների կանխման նպատակով քննարկվում էին հավաքական գործողությունների ծրագրեր, հավաքական անվտանգության ստեղծման նախադրյալներ: Այս առումով հատկանշական էին Հաագայում գումարված խաղաղության առաջին և երկրորդ միջազգային կոնֆերանսները 1899 և 1907 թվականներին, որոնք բավականին ներկայացուցչական էին մասնակից պետությունների և պատվիրակությունների քանակով: Առաջինին մասնակցում էր 27, երկրորդին՝ 44 պետություն: Կոնֆերանսներում ընդունված բանաձևերը, հռչակագրերն ու կոնվենցիաները մեծ մասամբ վերաբերում էին պատերազմների վարման և միջազգային ընդհարումների խաղաղ կարգավորման հիմնախնդիրներին: Հաագայի կոնֆերանսների կոնվենցիաներում ամրագրված դրույթները կարելի է համարել հավաքական անվտանգության գաղափարների սերմնավորում միջազգային քաղաքականության մեջ⁴:

Այնուհետև Ազգերի լիգայի հիմնադրումով (1919) «հավաքական անվտանգություն» հասկացությունը մշակվեց, դրվեց գիտական շրջանառության մեջ, և իրավաբանորեն ձևակերպվեցին նրա հիմնական

³ См. у **Иванашенко Л. А.** Формирование новой модели обеспечения военной безопасности // "Международное право в современном мире". М., 2011:

⁴ См. у «Дипломатический словарь». Т. 1. М., 1960, էջ 335-337 // <http://ve.academic.ru/95/%D0%93%D0%B0%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5>

սկզբունքները: Միջազգային այս առաջին համապարփակ կազմակերպության ծնունդը անմիջականորեն կապված էր հավաքական անվտանգության մեխանիզմների ստեղծման անհրաժեշտության հետ, որը համահունչ էր Առաջին աշխարհամարտից հետո կայուն խաղաղության հասնելու առաջադեմ հասարակության ձգտումներին: Լիգայի կանոնադրության մեջ ամրագրված էր, որ այն առաջին հերթին լինելու է խաղաղություն պահպանող և ագրեսիաների կանխմանը նպատակադրված միջազգային համագործակցություն սպասեցող կազմակերպություն: Ըստ կանոնադրության 10-րդ հոդվածի՝ Լիգայի անդամները պարտավորվում էին արտաքին ներխուժումից պահպանել միմյանց տարածքային ամբողջականությունը և քաղաքական անկախությունը⁵: 11-րդ հոդվածով Լիգայի խորհուրդը լիազորություններ էր ստանում պատերազմի վտանգի առկայության դեպքում դիմել խաղաղության պահպանմանը նպատակաուղղված միջոցառումների:

Հավաքական անվտանգության գաղափարի զարգացման առումով հատկանշական էին 12-ից 17-րդ հոդվածները, որոնք պարտավորեցնում էին անդամ պետություններին պատերազմ չսկսել միջպետական սուր վեճերի առկայության դեպքում և սպասել երրորդ կողմի դատական վճռին կամ Լիգայի խորհրդի որոշմանը: 13-րդ հոդվածով առաջին անգամ միջազգային պրակտիկայում ամրագրվում էր խաղաղության պարտադրումը, որովհետև Լիգայի խորհուրդը կարող էր իր որոշումների կատարման համար դիմել ուժային միջոցների: 15-րդ հոդվածը, որը մյուս հոդվածների համեմատ բավականին ծավալուն էր, մանրամասն անդրադառնում է միջպետական վեճերի լուծման ընթացակարգին, իսկ 16 և 17-րդ հոդվածները նախատեսում էին պատժամիջոցներ ազդեցոր պետության նկատմամբ: Ընդ որում, կանոնադրությամբ թույլատրվում էր Ազգերի լիգայի միջամտությունը ոչ անդամ երկրների վեճերին: Նախքան Լիգայի ստեղծումը պետությունների լոկալ կազմավորումները գործունակ էին տարածաշրջանային բախումների ժամանակ, բայց անգոր էին աշխարհում միջազգային իրադրության վրա ազդելու հարցում: Նրանք չունեին հավաքական անվտանգության իրականացման գործառնություններ, սակայն պետք էր հաշվի առնել նրանց ձեռք բերած փորձը, որն օգտագործվեց Ազգերի լիգայի գործունեության ընթացքում: Միաժամանակ պետք է ընդգծել, որ Ազգերի լիգան չկարողացավ ստեղծել հավաքական անվտանգության կայուն համակարգ: Այստեղ բացակայում էր շահերի հավասարության սկզբունքով համընդհանուր խաղաղության պահպանման գործելակերպը: Ընդունված որոշումները պարունակում էին դրույթներ, որոնք ծառայում էին մեկ

⁵ Այս և նշվող մյուս հոդվածները տե՛ս «Статут лиги наций» էլեկտրոնային կայքէջում, <http://www.hist.msu.ru/Departments/ModernEuUS/INTREL/SOURCES/Legnatust.htm>

կամ մի քանի երկրների շահերին: Կար նաև մեկ այլ հանգամանք. Ազգերի լիգայի անդամ պետություններից շատերն անկարող էին լիարժեքորեն մասնակցելու և իրենց շահերը պաշտպանելու հակամարտությունների կարգավորմանն ուղղված քննարկումների և որոշումների ընդունման ժամանակ, որովհետև Ազգերի լիգայի կանոնադրության համաձայն՝ անդամ պետությունները բաժանված էին խմբերի, որոնց մի մասը գրկված էր որոշումներ կայացնելու և կարգավորման գործերին մասնակցելու իրավասությունից⁶: Փաստորեն, Ազգերի լիգայի խորհրդի ձեռքում կենտրոնացված էր միջազգային հարաբերությունների կարգավորման մեխանիզմը, իսկ խորհուրդը գործում էր մեծ տերությունների թելադրանքով: Նման իրավիճակը թույլ էր տալիս ուժեղներին վարել իրենց շահերի առաջնահերթությունից բխող քաղաքականություն՝ շրջանցելով հավաքական անվտանգության սկզբունքները: Այնուամենայնիվ, պատմության մեջ առաջին միջազգային համընդգրկուն կազմակերպության գործունեությունն ու կառուցվածքը վկայում են միջազգային հարաբերություններում հավաքական անվտանգության սկզբունքների կիրառման հարցում պետությունների շահագրգռվածության մասին: Այն իր տեսակի մեջ առաջին կազմակերպությունն է, որը կառուցվել է հավաքական անվտանգության սկզբունքների կիրառման նպատակադրմամբ, ինչը նշանակում է, որ այդ փորձը անգնահատելի է միջազգային հարաբերություններում հետագա անվտանգ համակարգի ձևավորմանն ուղղությամբ:

Ֆաշիստական պետությունների ագրեսիայի ծավալումը 1930-ական թթ. ապացուցեցին Ազգերի լիգայի շրջանակներում գործող հավաքական անվտանգության սկզբունքների անկատարությունը և նոր սկզբունքների միջազգային-իրավական ձևակերպման անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես պետք է նշել նաև, որ միջազգային հանրությունը, հաշվի առնելով Առաջին աշխարհամարտի դառը փորձը, 1920-30 - ական թթ. ակտիվորեն զարգացնում էր հավաքական անվտանգության գաղափարը՝ փորձելով ապահովել Եվրոպայում հնարավոր դրական իրավիճակ: Բրիտան-Կելլոգի պակտը նման փորձերից մեկն էր⁷: Այն հակամարտությունները դիվանագիտական ճանապարհով լուծելու և պատերազմը բացառելու «երաշխիքներ» էր տալիս⁸:

⁶ Տե՛ս Ազգերի լիգայի մասին հոդվածը «Военная энциклопедия». Т. 8. М., 2004, և «Дипломатический словарь». Т. 2. М., 1961, էջ 187-191:

⁷ Բրիտան-Կելլոգի պակտը ստորագրվեց Փարիզում 1928 թ. օգոստոսի 27-ին ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Ճապոնիայի և Գերմանիայի միջև: Պակտը նախատեսում էր պատերազմի բացառումը ազգային քաղաքականության մեջ: 1929 թ. պակտին միացան ԽՍՀՄ-ը, Էստոնիան, Լեհաստանը, Ռումինիան, Լատվիան, Լիտվան և Թուրքիան:

⁸ Տե՛ս **Войцеховский З.** Проблема коллективной безопасности в Европе в 1919-1939 гг. Варшава, 1955, էջ 26, «Всемирная история дипломатии» // էլեկտրոնային աղբյուր

Բրիան-Կելլոգի պակտը ևս մնաց թղթի վրա: Հետագա միջազգային իրադարձությունները ապացուցեցին պակտի քննադատների իրավացիությունը, որ այն չունի խաղաղության ապահովման իրական մեխանիզմներ: Կարճ ժամանակ անց ԽՍՀՄ-ի նախաձեռնությամբ գումարված զինաթափման կոնֆերանսում խորհրդային պատվիրակության ղեկավար Լիտվինովը քննարկման դրեց հավաքական անվտանգության պայմանագրի նախագիծ: Այն նախատեսում էր հավասար իրավունքներ ու անվտանգության լրացուցիչ երաշխիքներ: Այդ տարիներին խորհրդային դիվանագիտությունը առավել նախաձեռնող ու հետևողական էր հավաքական անվտանգության համակարգի ստեղծման գործում, որովհետև ակնհայտ էր ԽՍՀՄ-ին մեկուսացնելու և անվտանգության համակարգերից դուրս թողնելու անգլո-ֆրանսիական դիվանագիտության ձգտումը: Վերը նշված ժամանակահատվածում հավաքական անվտանգության գաղափարի զարգացման ճանապարհին կարևորվում էր նաև «ազրեստը» հասկացության սահմանումը և դրան հակադրվելու սկզբունքները: Ի դեպ՝ անվտանգային քաղաքականության մշակման համար մեծ կարևորություն ունեցող այս խնդիրը լուծում ստացավ շատ տարիներ անց՝ 1974 թ., ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի բանաձևով⁹:

Հատկանշական է հավաքական անվտանգության՝ որպես առանցքային խնդրի առկայությունը 1930-ական թթ. վերջերին ծավալված միջազգային իրադարձություններում: Գերմանիայի գործողությունների հետ կապված համաեվրոպական քաղաքական ճգնաժամը և դեպի Արևմուտք ծավալվելու մասին հետախուզության տվյալները ստիպեցին անգլո-ֆրանսիական կողմին քայլեր ձեռնարկել՝ ստեղծելու հավաքական անվտանգության համակարգ: Փոխադարձ ռազմական օգնության պայմանագրեր կնքվեցին Ֆրանսիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Լեհաստանի միջև, որով փորձ էր արվում անվտանգության երաշխիքներ տալ Լեհաստանին: Սակայն այդ պայմանագրերի թերությունն այն էր, որ դրանք ամրագրված չէին ռազմական կոնվենցիաներով, ինչն էլ հնարավորություն էր տալիս Հիտլերին շարունակելու ազրեսիայի ծավալումը՝ տարածքային պահանջներ ներկայացնելով Լեհաստանին և Լիտվային: Այսպիսի միջազգային բարդ իրադրության պայմաններում անգլո-ֆրանսիական կողմը ստիպված էր դիմել հակաքայլերի: Մեծ Բրիտանիան միակողմանի անկախության երաշխիքներ տվեց Լեհաստանին, Հունաստանին, Թուրքիային և Ռումինիային: Լեհաստանին տրված անկախության երաշխիքներին միացավ նաև Ֆրանսիան: Զգալով մոտավորապես պատերազմի վտանգը՝ անգլո-ֆրանսիական դիվանա-

http://www.diphis.ru/pakt_briana_kelloga-a671.html?PHPSESSID=7049a37ba66f60ee1b7856f2015e4d1.

⁹ Տե՛ս http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

գիտությունը ստիպված էր բանակցություններ սկսել ԽՍՀՄ-ի հետ՝ հավաքական անվտանգության պայմանագիր կնքելու նպատակով: Այս բանակցությունների ընթացքի, քննարկվող հարցերի և գաղափարների հետազոտությունը կարևոր է հիմնախնդրի պատմության լուսաբանման առումով: Հիշարժան է այն, որ սկզբում առաջնային պլան էր մղվում անկախության երաշխիքների միջոցով անվտանգության համակարգ ստեղծելու մեխանիզմը: Քննարկվում էր նաև ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի միջև եռակողմ պայմանագիր կնքելու առաջարկը, որին պետք է հետևեր երեքի կողմից անկախության երաշխիքների տրամադրումը Բալթիկ ծովից մինչև Սև ծով ընկած արևելավերոպական բոլոր պետություններին:

Խորհրդային դիվանագիտությունը առաջնային էր համարում ռազմական կոնվենցիայի կնքումը և առաջարկում էր անվտանգության համակարգի հիմքում դնել գործնական խնդիրներ (ռազմական պարտավորություններ, ռազմական գործողությունների մասնակցության ժամկետներ, զորքերի և զինտեխնիկայի քանակ և այլն): Անգլո-ֆրանսիական կողմը չընդունեց այս առաջարկները, որի պատճառով ԽՍՀՄ-ը 1939 թ. հունիսին հրաժարվեց ստորագրել երեքի պակտը, իսկ հետո առաջ քաշեց անուղղակի ագրեսիայի հարցը: Խորհրդային դիվանագիտությունը գտնում էր, որ հավաքական անվտանգության համակարգում կողմերը միմյանց պետք է օգնեն նաև անուղղակի ագրեսիայի դեպքում՝ նկատի ունենալով դրսի օգնությամբ իրականացվող ֆաշիստական հեղաշրջումը (քաղաքական վարչակարգի բռնի փոփոխություն, որը կարող է տվյալ երկրին դարձնել ագրեսոր կամ ագրեսորի դաշնակից): Սակայն հավաքական անվտանգության պայմանագրի շուրջ բանակցությունները ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի միջև ավարտվեցին անարդյունք: Միջազգային անվտանգային համակարգի բացակայությունը հնարավոր դարձրեց պատերազմը Եվրոպայում և Հեռավոր Արևելքում¹⁰:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը խթանեց միջազգային հարաբերությունների տեսության մեջ հավաքական անվտանգության գաղափարի զարգացումը: Հաշվի առնելով անցյալի սխալները՝ կարելի էր արդեն մշակել հավաքական անվտանգության նոր, առավել հիմնավոր սկզբունքներ: Հակահիտլերյան կռալիցիայի անդամ պետությունները Գերմանիայի և Ճապոնիայի դեմ համատեղ ռազմական գործողությունների ընթացքում արդեն փորձում էին իրենց միջպետական հարաբերություններում ներդնել հավաքական անվտանգության սկզբունքները: Սակայն պատերազմի ընթացքում կռալիցիայի հիմնական անդամներ ԱՄՆ-ը, ԽՍՀՄ-ը և Մեծ Բրիտանիան հետապնդում էին իրենց շահերը, որոնք ավելի հաճախ հակասում էին միմյանց: Հե-

¹⁰ Տե՛ս «История дипломатии». Т. 3. М., 1965, էջ 759-798:

տևաբար այս միջպետական ասոցիացիայի շրջանակներում սահմանված նորմերը գործում էին միայն արտաքին թշնամու գոյության ժամանակ, և պատերազմի ավարտից հետո դրանք չշարունակվեցին, սակայն շարունակվեց համագործակցությունը գլոբալ անվտանգության համակարգի ստեղծման ուղղությամբ, որի սկիզբը 1945 թ. ՄԱԿ-ի հիմնադրումն էր: Պատահական չէր, որ ՄԱԿ-ի վեց գլխավոր մարմիններից մեկը դարձավ Անվտանգության խորհուրդը, որին վերապահվեց խաղաղության և միջազգային անվտանգության պահպանման պարտականությունը: Ի տարբերություն ՄԱԿ-ի մյուս մարմինների՝ Անվտանգության խորհրդի որոշումները պարտադիր դարձան բոլոր պետությունների համար: Գործնականում ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի գործունեությունը նպատակաուղղված է սահմանելու խաղաղության և միջազգային անվտանգության դեմ ոտնձգություններ կատարող պետությունների դեմ պատժամիջոցներ (այդ թվում նաև ռազմական), հակամարտությունների գոտում կիրառելու խաղաղապահ ուժեր, ստեղծելու հետկոնֆլիկտային կարգավորման միջազգային կառավարման մեխանիզմներ¹¹:

ՄԱԿ-ի գործունեությունը ցույց տվեց, որ յուրաքանչյուր պետության անվտանգության խնդիրների լուծումը պահանջում է համալիր և բազմակողմանի մոտեցում մյուս պետությունների ընդհանուր-հավաքական անվտանգության համակողմանի ամրապնդման ճանապարհով: Քաղաքական գործընթացներում վճռորոշ դարձավ այն համոզմունքը, որ անհնար է սեփական անվտանգության ապահովումը ուրիշների անվտանգության հաշվին, առանց հաշվի առնելու բոլոր պետությունների շահերը: Անվտանգությունը պետք է բացարձակապես հավասար լինի բոլորի համար, իսկ միջազգային անվտանգության ամրապնդման իրական երաշխիքները հավաքական անվտանգության համակարգերն են:

Ցավոք, սառը պատերազմի պայմաններում ընդհանուր անվտանգություն ունենալու գաղափարը կիրառվեց հատվածական շահերի պաշտպանության տրամաբանությամբ: Ելնելով հավաքական անվտանգության գաղափարի և պրակտիկայի զարգացման նախորդ փորձից՝ երկբևեռ աշխարհակարգի կողմերից յուրաքանչյուրը առանձին հիմնեց իր անվտանգային համակարգը, բայց գիտակցելով նաև գլոբալ անվտանգության կարևորությունը՝ շարունակեց համագործակցությունը ՄԱԿ-ի անվտանգության կառույցներում¹²: Այս հանգամանքով էր

¹¹ Տե՛ս <http://www.un.org/ru/sc/about/functions.shtml>

¹² Անվտանգային գործառույթներ ստանձնեցին գրեթե բոլոր տարածաշրջանային միջազգային կազմակերպությունները՝ հատկապես Աֆրիկյան միասնության կազմակերպությունը, Ամերիկյան պետությունների կազմակերպությունը, Արաբական երկրների լիգան:

թելադրված հետպատերազմյան երկբևեռ աշխարհակարգում յուրաքանչյուր պետության կողմից իր հավաքական անվտանգության համակարգերի ստեղծումը, որոնք էին՝ Հյուսիսատլանտյան դաշինքը՝ ՆԱՏՕ-ն¹³, և Վարշավայի պայմանագիրը: Երկբևեռ աշխարհակարգի փլուզումից հետո վերջինս կազմալուծվեց, բայց ԱՊՀ շրջանակներում ձևավորվեց Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունը (ՀԱՊԿ): Շատ կարևոր առաջընթաց էր 1960-70-ական թթ. Արևելք-Արևմուտք հարաբերություններում լարվածության թուլացմանը զուգահեռ անվտանգային խնդիրների նկատմամբ նոր մոտեցումների ձևավորումը, որն իր արտահայտությունը գտավ ԱՄՆ-ի և Կանադայի մասնակցությամբ 1975 թ. Հելսինկիում Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության գումարմամբ, որի հիման վրա հետագայում ձևավորվեց կազմակերպությունը՝ ԵԱՀԿ-ն: Փաստորեն լարվածության թուլացումը միջազգային անվտանգությանը քաղաքական երաշխիքներ տվեց:

Անվտանգության և համագործակցության Հելսինկյան խորհրդակցության ընդունած հռչակագիրը նշանավորեց հավաքական անվտանգության գաղափարի և պրակտիկայի շարժընթացի նոր փուլը: Առաջին անգամ հակամարտ բևեռներում գտնվող ժողովրդավարական և կոմունիստական վարչակարգերով պետությունները պաշտոնապես ընդունեցին անվտանգության ապահովման նույն սկզբունքները¹⁴: Այս պահից սկսած՝ միջազգային-հավաքական անվտանգության գաղափարը ավանդական-ռազմական համագործակցության փոխարեն ներառում էր մարդու իրավունքների, ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության պահպանման, ուժի կիրառումից հրաժարվելու, սեփական ճակատագիրը որոշելու ազգերի իրավունքի և վեճերի խաղաղ լուծման սկզբունքները: Նոր սկզբունքներով միջազգային անվտանգության ու խաղաղության ապահովմանը արդեն հնարավոր էր հասնել ռազմական, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, հումանիտար, իրավական և էկոլոգիական բնագավառներում միասնական ուժերի

---

¹³ Հավաքական անվտանգության գաղափարի շարժընթացի գործում բեկումնային էր ԱՄՆ-ի Սենատի՝ 1945 թ. հունիսի 11-ին Վանդենբերգի բանաձևի ընդունումը, որը լիազորում էր երկրի կառավարությանը մտնել Արևմտյան կիսագնդից դուրս ձևավորվող ռազմաքաղաքական անվտանգային դաշինքների մեջ: Բանաձևի ընդունումը նշանավորում էր ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության մեջ «իզոլյացիոնիզմի» դարաշրջանի ավարտը և անցումը գլոբալացման սկզբունքին, որը ենթադրում էր ԱՄՆ-ի կենսական շահերի պաշտպանության համար ակտիվ մասնակցություն համաշխարհային քաղաքականությանը (տե՛ս **Корниенко Г. М.** Холодная война: Свидетельство ее участника. М., 1995, էջ 34-38, «Брюссельский пакт» // "Дипломатический словарь". Т. 1. М., 1984, էջ 158-159):

¹⁴ Տե՛ս «Основополагающие принципы декларации, принятой по итогам совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (1975 г.)» // <http://www.osce.org>

ներդրման և իրականացվող միջոցառումների ճանապարհով: Այս համապարփակ մոտեցումը պահանջում էր նաև որակական նոր լուծումներ, որովհետև միջազգային փորձը ցույց տվեց հավաքական անվտանգության հասնելու հին սկզբունքների անկատարությունը: Նոր սկզբունքները պետությունների ուժի հավասարակշռման փոխարեն առաջին պլանում դրեցին շահերի հավասարակշռման, միջազգային ու ազգային անվտանգության արդյունավետ համապատասխանեցման հրամայականը: Եթե անցյալում հավաքական անվտանգության համակարգի գոյությունը պայմանավորված էր մրցակցող տերությունների ուժերի հավասարակշռությամբ, ապա նոր պայմաններում պետությունների շահերի հավասարակշռությունն է դառնում վճռորոշ: Համաշխարհային քաղաքական գործընթացների հայտնի հետազոտող Պիտեր Կալվոկորեսին նշում է, որ առաջին անգամ հավաքական անվտանգության խնդիրների լուծման ասպարեզում պետությունների համագործակցությունը դառնում է նաև տնտեսապես ձեռնտու, քան ամեն մի պետության կողմից ազգային անվտանգության մեկուսի ապահովումը սեփական ուժերով¹⁵: Այսպիսով, անցյալի փորձի և սխալների ուսումնասիրումը, հավաքական անվտանգության սկզբունքներին անբեկանելի հավատարմությունը դարձել են միջազգային հարաբերությունների հաջող զարգացման կարևորագույն պայման:

Բանալի բառեր – *միջազգային գլոբալ անվտանգություն, հավաքական անվտանգություն, Ազգերի լիգա, Բրիան-Կելլոգի պակտ, ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդ, ՆԱՏՕ, Վարշավայի պայմանագրի կազմակերպություն, Հելսինկյան խորհրդակցություն, ԵԱՀԿ, ՀԱՊԿ, շահերի հավասարակշռություն*

ГАРИК КЕРЯН – Эволюция идеи и практики коллективной безопасности в международных отношениях. – Система международной безопасности состоит из целого ряда компонентов. Особое место среди них принадлежит коллективной безопасности – системе совместных мероприятий государств определённого географического региона или всего мира, предпринимаемых, чтобы устранить или предотвратить угрозы миру и подавить акты агрессии. Достигнутая во второй половине 1960-х – первой половине 1970-х гг. разрядка напряжённости помогла созданию политических гарантий международной безопасности. Важнейшим итогом этого процесса стало Совещание по сотрудничеству и безопасности в Европе.

Ключевые слова: *коллективная безопасность, Лига Наций, пакт Бриана–Келлога, Совет безопасности ООН, НАТО, Организация Варшавского договора, Хельсинкское совещание, ОБСЕ, ОДКБ, баланс интересов*

¹⁵ Sk' u **Кальвокоресси П.** Мировая политика после 1945 года. Книга 1. М., 2000, էջ 36:

GARIK KERYAN – *The Evolution of the Idea and Practice of Collective Security in International Relations.* – The system of international security consists of a number of components. Tangible resources are allocated for maintenance of collective security. Collective security is a system of joint activities of countries in a given geographical region or around the world, with the aim to eliminate and prevent the threats to peace and suppress the acts of aggression. Discharging in international tension, reached in the second half of the 1960s and the first half of 1970s, helped to establish political guarantees for international security. The main result of this process was the Conference on Security and Cooperation in Europe.

Key words: *international, global security, collective security, the League of Nations, the Kellogg-Briand Pact, the UN Security Council, NATO, Warsaw Treaty Organization, the Helsinki meeting, OSCE, CSTO, balance of interests*